

Tojik xalqida shunday maqol bor: Kam- kam xuram hamish xuram. Tojik zaboni tushunadiganlar bilishadi va buning ma'nosi: Oz-oz ye, doim ye, deganidir.

1. Zaboni murg'ona murg'on medonat (Qush tilini qush biladi).
2. No six so'zadu no kabob (Six ham kabob ham kuymasin).
3. Takka boshadu shir dixad (Taka bo'lsa ham sut bersin).
4. Sari daraxti mevador ham ast (Mevali daraxtning boshi egik bo'ladi).
5. Daraxt dar yak sabz meshavad (Daraxt bir joyda ko'karadi).
6. Sangi vazmina ob namebadorad (Og'ir toshni suv ko'tarmaydi).
7. To shamol naboshad, shoxi daraxt namejumad (Shamol bo'lmasa daraxt qimirlamaydi).
8. Davidani go'sola to kaxdon (Buzoqning chopgani somonxonagacha).

Bu yerda biz o'zbek va tojik tili bir-biriga qay darajada o'xshashligi va farqli tomonlarini ko'rishimiz mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, O'zbek va tojik tillari uzoq tarixiy jarayonlarda bir hududda yashagan xalqlarning madaniy va til aloqalari natijasida bir-biriga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Bu tillar orasidagi lingvistik aloqalar, ayniqsa, leksik, fonetik va sintaktik jihatdan yaqqol ko'zga tashlanadi. O'zbek tilidagi ko'plab arabcha va forsha so'zlarning mavjudligi, tojik tilida esa turkiy unsurlar uchrashi ikki tilda doimiy aloqadorlik va o'zaro ta'sir mavjud bo'lganini isbotlaydi. Ushbu tarixiy va lingvistik yaqinlik, nafaqat tillar rivojida, balki xalqlar o'rtasidagi do'stlik, hamkorlik va madaniy uyg'unlikni mustahkamlashda ham muhim omil hisoblanadi. Kelgusida bu aloqalarni chuqur o'rganish, ikki til taraqqiyotiga xizmat qilish bilan birga, mintaqaviy tilshunoslikni boyitishga ham hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. <https://izoh.uz/>
2. [https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbek_tilining_izohli_lug%CA%BBati_\(2022\)](https://uz.wikipedia.org/wiki/O%CA%BBzbek_tilining_izohli_lug%CA%BBati_(2022))
3. https://uz.m.wiktionary.org/wiki/Turkum:O%CA%BBzbekchada_forscha_dan_o%CA%BBzlashgan_so%CA%BBzlar
4. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tojik_tili
5. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tojik_alifbosi

O'ZBEKISTONDAGI TIL SIYOSATI BILAN BOG'LIQ BA'ZI MUAMMOLAR

Abdullayev Shuhrat Xayrullayevich,

*O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat vazirligi huzuridagi
Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros
ilmiy-tadqiqot instituti xodimi*

epostasabdulla@inbox.ru

Annotatsiyasi

Maqola shaxs, birinchi navbatda, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda til va adabiyotning o'rnini o'rganishga bag'ishlangan. Madaniy o'ziga xoslik, millatlararo hurmat va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishning asosiy quroli sifatida ona til, davlat tili va xorijiy tillarning ahamiyati ko'rib chiqiladi. O'zbekistonda milliy merosni asrab-avaylash, o'zbek tilini rivojlantirish, ko'p tillilikni rag'batlantirishga qaratilgan til siyosatiga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada adabiy merosni ta'lim-tarbiya jarayoniga singdirishda pedagogik yondashuvlar, shuningdek, yosh avlod ma'naviyatini tarbiyalashda badiiy so'zlarning o'rnini tanqidiy tahlil qilingan. Aholi o'rtasida ma'naviy-axloqiy tamoyillarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilayotgani ta'kidlangan. Ta'lim tizimi doirasida o'quvchilarning til va axloqiy rivojlanishining uyg'un kombinatsiyasi zarurligi to'g'risida xulosalar chiqariladi. Shuningdek, globallashtirish sharoitida til siyosatining zamonaviy yo'nalishlari, jumladan, uch tilli ta'limni joriy etish, lotin yozuviga o'tish, milliy ozchiliklar tillarini qo'llab-quvvatlash va madaniy muvozanatni saqlash masalalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: millat, til, adabiyot, shaxs, tarbiya, ta'lim, g'oya, muammolar, alifbo, siyosat.

Аннотация

Статья посвящена исследованию роли языка и литературы в духовно-нравственном воспитании личности, в первую очередь подрастающего поколения. Рассматривается значение родного, государственного и иностранных языков как ключевых инструментов формирования культурной идентичности, межнационального уважения и моральных ценностей. Особое внимание уделяется языковой политике Узбекистана, направленной на сохранение национального наследия, развитие узбекского языка и поощрение многоязычия. В работе критически анализируются педагогические подходы к интеграции литературного наследия в учебный процесс, а также роль художественного слова в воспитании духовности у подрастающего поколения. Особое внимание уделяется на формирование моральных ориентиров у населения. Сделаны выводы о необходимости гармоничного сочетания языкового и нравственного развития учащихся в рамках образовательной системы. Также рассматриваются современные направления

языковой политики в условиях глобализации, включая внедрение трёхязычного образования, переход на латинскую графику, поддержку языков национальных меньшинств и сохранение культурного баланса. Подчёркивается роль языка и литературы в духовно-нравственном воспитании молодёжи, формировании патриотизма, толерантности и национальной идентичности. Анализируется международный опыт реализации многоязычного образования, учитываемый в образовательных реформах в мире.

Ключевые слова: нация, язык, литература, личность, воспитание, образование, идея, проблемы, алфавит, политика.

Abstract. The article is devoted to study of the role of language and literature in the spiritual and moral education of individual, primarily the younger generation. The significance of native, state and foreign languages as key instruments for the formation of cultural identity, interethnic respect and moral values is considered. Particular attention is paid to the language policy of Uzbekistan aimed at safeguarding the national heritage, developing the Uzbek language and encouraging multilingualism. The work critically analyzes pedagogical approaches to the integration of literary heritage into the educational process, as well as the role of artistic words in the education of spirituality of younger generation. Particular attention is paid to the formation of moral guidelines among the population. Conclusions are made about the need for harmonious combination of linguistic and moral development of students within the educational system. Also considered are modern directions of language policy in the context of globalization, including the introduction of trilingual education, the transition to the Latin script, support for the languages of national minorities and safeguarding cultural balance. The role of language and literature in the spiritual and moral education of youth, formation of patriotism, tolerance and national identity is emphasized. The article analyzes international experience in implementing multilingual education, taken into account educational reforms around the world.

Key words: nation, language, literature, individuum, upbringing, education, idea, problems, alphabet, politics

Jamiyat barcha qatlamlariga aloqador voqea-hodisalar yuzasidan fikr-mulohaza bildirish bular bo'yicha rosmiyan xabardorlik hamda etarlicha bilim va tajriba bilan birga anchagina shijoat, qat'iyyat asosidagi o'ziga xos nuqtai nazar va chinakam vatandoshlik hissi bo'lishini taqozo etadi. Muhokamaga qo'yilgan "Shaxs ma'naviyatining shakllanishida til va adabiyotning roli" mavzusi mo'jaz va bejirim bo'lib ko'rinishi bilan birga, unda jamiyatning qator muammolari

mujassam. Yana aynan ushbu mavzu nomi tahlili misolida aytish mumkinki, unda ko'tarilgan masalalar istalgan makon va zamondagi har qanday jamiyatga taalluqli. Mantiqiy jihatdan qismlarga bo'linsa undan "Shaxs", "Ma'naviyat", "Shaxs ma'naviyati", "Shaxs ma'naviyati shakllanishi", "Jamiyatda axloq-odob masalalari", "Yoshlar tarbiyasi", "Ta'lim tizimidagi muammolar", "Til masalalari", "Adabiyotga oid fikr-mulohazalar", "Milliy g'oya", "Millat manfaatlari" kabi o'nlab mavzular kelib chiqadi. Hozirgi vaqtda yurtimiz va millatimiz ham ayni masalalarga ro'baro' bo'layotgani va ularning echimiga ancha sa'y-harakat sarflanayotganini e'tirof etish joiz. Quyida shunday muammolar tasnifi va echimi bo'yicha bir qator mushohadalar taqdim etilmoqda. Ulardan ba'zilar odatiy ta'rif-tavsiflardan farqlanib, qaybir jihatdan tanqid, tanbeh, shikoyat, kinoya yoki taajjub qoliplariga tushishi ham mumkin. Xo'sh, nachora, nimanidir vaqtida aytmay afsuslangandan ko'ra bor dardni ochiqdagan maqsadga muvofiq ko'rinadi.

Axloqiy tarbiya doimo ezgu tuyg'ularni uyg'otishdan boshlanadi va madaniyat buni targ'ib qilishi lozim. Milliy psixologiyamiz ruhiyatga, ma'naviyatga, odob-axloqqa e'tibor kuchayishi bilan ajralib turadi; xalqimiz haqiqatan o'ziga xos madaniyat va san'atga ega. Adabiyot ruhiy butunlikni saqlash istagini uyg'otadi. Asli bunda kelajakdagi insoniy munosabatlar modellashtiriladi, chunki o'quvchi-talabning asosiy maqomi – Inson.

Yuksak axloqli kishilar ko'ngilchanligi bilan birga kuchli axloqiy me'yorlarga ega bo'lishi ularga boshqalarning his-tuyg'ularini chuqur tushunish va qadrlash imkonini beradi. Ular o'z xatti-harakatlari haqida tanqidiy fikr yuritadilar va madaniyat ta'sirida shakllantirilgan axloqiy me'yorlar asosida mas'uliyatli qarorlar qabul qiladilar. Ayniqsa, adabiyot ana shu fazilatlarni rivojlantiruvchi, odamlar kundalik hayotda duch keladigan murakkab axloqiy mavzular anglanishini chuqurlashtiruvchi kuchli vositadir. Jamiyat a'zolari o'z milliy madaniyatiga oshno bo'lishi masalasi hozir nihoyatda dolzarb. Ehtimol, bu aniq ifodalangan milliy g'oya etishmasligini madaniyat to'ldirishi ko'zda tutilishi bilan bog'liqdir.

Ta'lim jarayonida axloqiy tarbiya umummilliy muammo sifatida talqin etilmoqda. Bu shunday muammoki, mamlakat kelajagi uning echimiga bog'liq, chunki jamiyat taraqqiyotining asosi nafaqat aql-idrok va ong, balki odob-axloq bilan bog'liq. Jamiyatlarda ijtimoiy va axloqiy deformatsiya kuzatilayotgan hozirgi zamon sharoitida axloqiy me'yorlar ezilgan-pachoqlangan bo'lib, yosh avlod ko'pincha ma'naviyatsizlik va tajovuzkorlikda ayblanadi. Bolalar yaxshilik va yovuzlik, odob-axloq va nomussizlik, ijozat berilgan va yaqinlasishga ruxsat yo'q ishlar o'rtasidagi chegaralar xiralashgan, pragmatik qadriyatlarining ahamiyati ortib boradigan, axloqiy normalar va shaxsiy rivojlanish tamoyillariga e'tibor tobora

kamayib borayotgan jamiyatda yashashga majbur bo'lmoqda. Jamiyat ma'naviy hastaligi oqibatlari sifatida shaxsning qadriyat-ma'naviyatga oid axloqiy mihvari shakllanmagani, xatti-harakatlari uchun shaxsiy javobgarlik zarurligi tushunchasi yo'qligini keltirish lozim. Ta'lim, albatta, axloqiy tarkibiy qismga ega bo'lishi kerak, faylasuf I.Kant aytganidek: "Inson yaxshilik uchun tarbiyalanishi shart".⁴⁹

Yuqorida ta'kidlanganidek, o'sib kelayotgan avlod hozirgi davrda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy sohalarida yuz berayotgan destruktiv voqea-hodisalar bilan bog'liq bo'lgan "ma'naviy krizis" ta'sirida. Yoshlar muhitida kechayotgan buzilish jarayonlarining sabablari orasida tadqiqotchilar quyidagilar kabi vaziyatlarni alohida ajratib ko'rsatadi:

- demokratik jamiyat bunyod etilishi stixiyali tarzda, ustuvor qadriyatlarga mo'ljallanmagan holda kechmoqda, ushbu jarayonlar to'g'ri boshqarilmasligi og'ir oqibatlarga olib borishi mumkin;

- qadriyat mo'ljallarini amalga oshirish imkoniyati yo'qligi yoshlar ma'naviy ta'lim-tarbiyasi qovushimsizligiga olib keladi;

- tarbiya jarayonida oila va maktabning roli susayadi;

- qadriyatlar o'zgarishi tarbiya bilan shug'ullanadiganlar tomonidan odatda hisobga olinmaydi, ular tarbiyaning hozirgi vaqt uchun zarur bo'lgan shakl va usullariga ega emaslar;

- ta'lim borgan sari pragmatik tus olib boradi;

- hozirgi zamonda yoshlar muhitida individualizm kuchayishi va kollektivizm inqirozi kuzatiladi.

Shuning uchun, yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan yo'lga solish muammosi bugun har qachongidan ham dolzarb. Ma'naviyat va axloq – bu shaxsning eng muhim, asosiy xususiyatlari. Ma'naviyat – shaxsning tanlangan maqsadlar sari intilishi, ongning qadriyat xususiyati o'laroq ta'riflanadi. Axloq – odamlarning bir-biriga va jamiyatga nisbatan xulq-atvorining umumiy tamoyillari va normalari yig'indisidir. Birgalikda ular shaxsning asosini tashkil qiladi. Ta'limning ustuvor vazifalaridan biri yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdir. Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi pedagogik, ijtimoiy va ma'naviy ta'sirlarni o'z ichiga oladigan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Yigit-qizlar shaxsining ma'naviy-axloqiy shakllanishi va rivojlanishiga, asosan, tabiiy (biologik), pedagogik, ma'naviy va ijtimoiy-madaniy omillar guruhlarini sezilarli ta'sir ko'rsatadi.⁵⁰

⁴⁹ Л.З.Хизриева, Методическая статья "Литература как фактор духовно-нравственных основ личности"// <https://multiurok.ru/files/metodicheskaja-statia-literatura-kak-faktor-dukhov.html>

⁵⁰ Л.С.Бурдякова, Духовно-нравственное воспитание молодежи как педагогическое явление, Московский гуманитарный университет

O'quvchilar shaxsiyati ma'naviy-ma'rifiy sifatlari shakllanishining maqsadi birinchi navbatda quyidagi aniq vazifalar bilan bog'liq:

1. Axloqiy tamoyillar va me'yorlar asosida ma'naviy rivojlanish, ijodiy salohiyatni ro'yobga chiqarish, uzluksiz ta'lim, o'z-o'zini tarbiyalash va umuminsoniy ma'naviy-axloqiy kompetentsiya qobiliyatini shakllantirish – "yaxshiroq bo'lish";
2. O'quvchining jamiyatda yaxshilik va yomonlik, nima to'g'ri va nima nomaqbul ekanligi haqidagi fikrlar bilan aloqador muayyan xulq-atvor zarurligini anglashiga asoslangan holda axloq asoslarini shakllantirish;
3. O'z-o'zini ijobiy axloqiy baholash, hurmat qilish va hayotiy optimizmni mustahkamlash;
4. Talabalar tomonidan asosiy milliy qadriyatlar, milliy va etnik ma'naviy an'analarni qabul qilish;
5. Estetik ehtiyojlar, qadriyatlar va his-tuyg'ularni shakllantirish;
6. Vatanparvarlik va vatandoshlik o'zligini anglash asoslarini shakllantirish;
7. Ona yurt porloq kelajagiga ishonch, Vatan oldidagi shaxsiy mas'uliyat tuyg'usini uyg'otish;
8. Vatanparvarlik va vatandoshlik hamjihatligini shakllantirish;
9. Jamiyat asosi sifatida oilaga munosabatni shakllantirish;
10. Ota-onalarga hurmat, kattalar va kichiklarga ongli, g'amxo'r munosabatlarni shakllantirish.

Aynan shu vazifalar zamonaviy ta'lim konsepsiyasining asosini tashkil etishi kerak, xususan, adabiyot va tilga o'qitishda, va shuning uchun ularni o'qitishning mazmuni, uslublari va usullarini yangilashni nazarda tutadi, uning tarkibiy ismlaridan biri ma'naviy va moddiy madaniyat qadriyatlarini til orqali o'zlashtirishdir. Til, adabiyot doxil madaniyat hamda inson faoliyati bir-biri lanchambarchas bog'liqdir. Bu "uzviylik" muammoni til - madaniyat - inson degan yagona kontekstda ko'rib chiqishga imkon beradi.⁵¹

Yana shuni alohida ta'kidlab o'tish joizki, adabiyot madaniyatning ajralmas qismi bo'lgan holda o'quvchiga personajlarga hamdard bo'lish, ularning ichki ziddiyatlari va axloqiy tanlovlariga kirib borish uchun o'ziga xos sharoit yaratadi, bu esa shaxsiy axloqiy oriyentirlar shakllanishiga xizmat qiladi. Atoqli mualliflar qalamiga mansub asarlar orqali kitobxon inson tabiati, ijtimoiy munosabatlarning turli qirralarini ko'radi, bu esa uning dunyoqarashini kengaytirish, adolat, halollik, mehr-oqibat, fidoyilik kabi tushunchalarni chuqur anglash imkonini beradi.

⁵¹ А.В.Крамская, Прибрежненский аграрный колледж, Республика Крым. Духовно-нравственное воспитание как основа формирования личности будущего профессионала

Qahramonlarning taqdiri haqida o'qib, biz hamdardlik va tushunishni o'rganamiz, bu bizda hamdardlik va boshqalarning azoblari va quvonchlarini chuqur idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, adabiyot orqali biz axloqiy dilemmalarga kelamiz, ya'ni adabiyot qahramonlarga qiyin axloqiy tanlovlar qo'yib, o'quvchiga qaror qabul qilish jarayonini kuzatish va o'z prinsip va qadriyatlari haqida o'ylash imkonini beradi. Adabiy asarlarni muhokama qilish, mazmunini tahlil qilish yuksak axloqiy shaxsni shakllantirishning muhim jihati bo'lgan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, adabiyot nafaqat ko'ngil ochadi, balki yuksak axloqiy me'yorlarni shakllantirishda katalizator bo'lib xizmat qiladi, odamlar axloqli, o'z xatti-harakat va qarorlarida yanada sezgir va mas'ul bo'lishiga yordam beradi.

Endi esa Vatanga qaytib, yuqoridagi satrlarda ta'rif-tavsif etilishi boshlangan muammolar va ularning echimlari haqida bir oz mushohada qilsak...

Shaxs ma'naviyati mas'uliyat, mehribonlik, samimiyat, mehnatsevarlik, insof, halollik kabi xususiyatlardan iborat bo'lishi nazarda tutilishi bilan birga, dangasalik, qo'rqqoqlik, hasad, ziqnalik, shijoatsizlik singari salbiy odatlarni ham qamrab olishi mumkin. Albatta, ma'naviyat shakllanishida ijtimoiy muhit, iqtisodiy vaziyat, tinchlik, totuvlik, barqarorlik, ta'lim-tarbiya, targ'ibot-tashviqot, qadriyatlarga ehtirom, millat yakdil-yaxlitligi va uning muayyan g'oyaga egaligi, "yumshoq kuch" vositasida olov purkab sudralib kelayotgan tashqi xavf-xatarlarga javob berish qobiliyati, san'at, madaniyat kabi qator omillar muhim rol o'ynaydi. Yana ta'kidlab aytish zarurki, ularning barchasi sanoat va qishloq xo'jaligini rivojlantirish, iqtisodni diversifikasiyalash, investitsiyalar jalb qilish, tashqi siyosat olib borish, davlat mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, valyuta-oltin zaxiralarini ko'paytirish va boshqa xayrli ishlardan ham ulug'vorroq bo'lgan vazifalardir.⁵²

Shu qatorda til va adabiyot masalalari alohida o'rin tutadi, va lekin kezi kelganda ta'kid va nadomat bilan aytib qolish joizki, hozirga kelib ular hatto yurtimizda ham eng qattiq zarbaga uchrayotgan sohalaridir. Afsuski, bu zarbalarni berayotgan ko'p hollarda o'zimiz, sababi esa – beparvolik, kaltabinlik, nodonlik, Yana boshqa bir nuqtai nazardan yondashiladigan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasida o'zbek tiliga nisbatan ochiqchasiga qo'poruvchilik ishlari olib borilayotgani va uning kasofati adabiyot, san'at, madaniyat, ta'lim, tibbiyot, iqtisodiyot – xullas, jamiyatning barcha sohalariga urganini kuzatish mumkin. Buning isboti shundoqqina suvning yuziga chiqib turibdi: televidenie va radio, kinematograf, reklama, estrada va boshqa yo'nalishlarda o'zbek tili istalgan tarzda buzilmoqda, ko'cha-ko'yda o'zbekcha peshlavhalar tobora kamayib, ularning o'rmini ierogliflar egallamoqda, ko'z o'ngimizda yosh avlodning anchagina qismi

⁵² Adabiyotga e'tibor - ma'naviyatga, kelajakka e'tibor <https://e-adabiyot.uz>

ruslashmoqda, o'zbekcha maktablar soni kamayib bormoqda, lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi hech bir aqlga sig'maydigan sabablarga ko'ra oxirgi 30 yilcha muddatda bir necha bor o'zgartirildi, lekin shunga qaramay hozirgacha uning islohi nihoyasiga etmagan. Tabiiyki, alifbo nuqsonliligi jamiyat hayotining mutlaqo barcha sohalariga salbiy ta'sir qilmay qolmaydi: bu eng avvalo ta'lim tizimidagi boshboshdoqlik, matbaa-noshirlikdagi ziyonkorlik, imlo qoidalari buzuq, qo'pol va bema'niligi, aholi turli guruhlarining savodsizligi, o'zbekchaning boshqa turkiy tillardan uzoqlashuvi, uning yurtimizda davlat tili maqomiga putur etishi kabi fojiali holatlarda namoyon bo'lmoqda. Afsuski, jarayonlarni to'g'ri yo'lga solish borasidagi urinishlar hozirgacha ham zoye ketmoqda. Alifbo islohi bo'yicha galdagi (!) loyihalar chuqurroq o'rganilsa, "NEGA.?! " degan savollar qiynayveradi:

Nega joriy ikki alifbodagi nuqson va g'alizliklarni butunlay yo'qotib, har jihatdan mukammalini yaratish mumkin emas?

Nega turli davlatlarda alifbolarni isloh qilish tajribasi, shuningdek har xil alfavitlarning o'ziga xos tomonlaridan unumli foydalanishga harakat qilinmaydi?

Nega tovushlar ifodalanishida adabiy til va shevalar xususiyatlariga har jihatdan mos keladigan yondashuvlarni qo'llab bo'lmaydi?

Nega turkiy tillar alifbolari yaqinligi, iloji bo'lsa yagonaligini ta'minlash yo'lida imkon qadar dadilroq qadamlar qo'yishdan qo'rqiladi?

Nega o'zbek tilining yurtimizda, shuningdek mintaqa va dunyo miqyosida nufuzini oshirish choralarini ko'rishdan istihola qilinadi?

Nega o'zbekcha hamma uchun maqbul, oson, xalqchil, qulay til bo'lmasin?

Nega o'zbek adabiy tilini yaxshi bilish tojik, fors, arab, rus, turkiy va boshqa tillarni o'rganishda qulayliklar yaratishi uchun zamin hozirlashdan qochish kerak?

Nega o'zbek tilidagi turli leksik qatlamlarga oid tovushlar ifodalanishi xususiyatlarini hisobga olish muhim emas?

Nega turli sohalar rivojida o'zbek tilining roli kuchaymasin?

Nega ishga izchil, tartibli, mantiqiy yondashuvda qat'iyat ko'rinmaydi?

Nega?... Nega..? NEGA-A-A..?!..

Bulardan esa yanada jiddiy savollar kelib chiqadi: shunday nodir tarixiy fursat paydo bo'lganda, o'zimiz va boshqalar boshdan kechirgan tajribalarga asoslangan holda anchagina mukammal bir tizim yaratish imkoni borida va masalaning oydan-kunan ham ravshan echimi yaqqol ko'rinib turganda o'zbekchani boshqa turkiy tillardan alohida qo'yadigan, uni nafaqat ajnabiylar, balki o'zbeklar o'rganishlari uchun ham qiyin holatga keltiradigan va butun dunyoga kulgili bir shaklda ko'rsatadigan alifbo "ixtiro" qilish nega va kimga kerak bo'ldi ekan-A?!.. Balki buning zamirida milliy g'oya va manfaatlarga zid xatti-harakat va tamoyillar

yotar?.. Mabodo, ongli va maqsadli ravishda ichidan kemirish jarayonlari kechmayotganmikin?!... Shu yo'l bilan millatni saratonga muhtalo qilish ko'zda tutilmaganmikin?!... Ehtimol, yuz yildan ortiq muddat ushbu sohada chekilayotgan aziyatlarning mohiyati – o'zbek millati taraqqiy etishi, uning madaniyati gullab-yashnashi, avlodimiz barkamol bo'lishi kimlarningdir strategik rejalariga mos tushmasligidadir?!.. Hammamizga ma'lumki, o'zbek tili o'ziga xos tomonlari (yashirin singarmonizmi, qarluq, qipchoq va o'g'uz shevalari asosidaligi tufayli o'nlab xalqlar uchun yaqinligi, qadimdan turli davlatlarda rasmiy til maqomiga ega bo'lib kelgani, katta bir millat, jumladan barcha qo'shni davlatlarda yashaydigan ko'p sonli avtohton aholi hamda dunyoning turli o'lkalaridagi o'zbek diasporalari vakillari uchun ona til ekanligi, har jihatdan rivojlangani, ..., ..., ..) bilan turkiy tillar orasida alohida mavqega ega. To'g'ri yo'nalishda faoliyat yuritilsa, uni dunyo miqyosida munosib o'rin egallashi mumkin bo'lgan yangi o'rtaturk tili uchun asos darajasigacha ko'tarish ham ehtimoldan xoli emas. Albatta, bu, bizdan boshqalar uchun, aniqroq qilib aytilsa, hech qanday manfaat bermaydi. Ta'bir joiz bo'lsa, bu – o'ziga xos tarixiy musobaqa, kurash bo'lib, undagi muvaffaqiyat yoki boyberishlar Vatan va xalq kelajagini belgilaydi.

Butun xalq taqdiri va istiqboliga daxldor tashabbuslar jiddiy yondashuvni, mavhumlik va pala-partishliklardan qochishni, aniq, ustuvor, keng qamrovli, olamshumul maqsadlar qo'yilishini taqozo etadi. Alifboni o'zgartirish yoki isloh qilish ham aynan shunday ishlardandir. Bu boradagi faoliyatni ma'qul, izchil va tizimli yo'lga qo'yish esa muvaffaqiyatning asosiy omilidir. Mayli, ish cho'zilar, bir oz kechikish bo'lar, lekin, shoshgancha nomigagina yana bir bedavo nimadir "yaratib", dunyo ahlining istehzoli kulgisiga qolish AQLDAN EMAS! Jilvador serqirra yirik olmos kabi bebaho boyligimiz bo'lgan go'zal o'zbekchani yanada yuqori bosqichga ko'tarish imkoni paydo bo'lgan fursatdan unumli foydalanmasak, erk va ixtiyorimiz o'zimizda bo'la turib, ilm-fan va madaniyat ravnaqi uchun birlamchi vosita bo'lgan ona tilimizga xiyonatkorona befarq munosabatda bo'lsak buyuk ajdodlarimiz ruhlari yomon chirqiraydi, hozirgi va kelajak avlodlar esa **bizni ASLO KECHIRMAYDI!!!**

Bu o'rinda o'zbek tilining dunyodagi mavqei hamda yurtimizdagi til siyosati haqida bir oz so'z yuritish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Ma'lumki, o'zbek tili Afg'oniston shimoliy viloyatlarida ham qaybir darajada rasmiy maqomga ega, shuningdek, Markaziy Osiyo barcha davlatlaridagi avtohton aholi ma'lum qismi va dunyoning ko'pgina davlatlaridagi o'zbek diasporasi vakillari uchun ona tildir. Shu bilan bir vaqtda o'zbek tilining ko'p sonli shevalaridan tashqari adabiy shakllari ham birqancha ekanligini ko'rishimiz mumkin. Xususan, Afg'oniston o'zbekchasi sho'ro davrida yaratilgan adabiy me'yorlar ta'siriga ko'p ham uchramagan, u arab

xatiga asoslangan anchayin arxaik o'zbek tilidir. Arab yozuvidan foydalanuvchi o'zbeklar, bundan tashqari, Pokiston va Sharqiy Turkistonda yashaydi. Pokistonda Afg'oniston o'zbekchasidan foydalanilsa, Shinjandagi o'zbeklar amalda uyg'ur tilida yozishadi, lekin buni o'zbekcha deb hisoblashadi, uyg'ur va o'zbek tillari bir-biriga juda yaqinligi shunday sotsiolingvistik vaziyatni keltirib chiqargan. Yuqorida bayon qilinganidek, yana bir muammoli (shunaqamikin?..) masala – o'z Vatanida o'zbek tili uchun ayni vaqtda ham kirill, hamda lotin yozuvlari asosidagi ikki alifbo amalda ekanligi, garchi ikkinchisi jiddiy islohga muhtoj bo'lsa-da.

Dunyo miqyosida o'zbek tili jozibadorligini oshirishning yana bir yo'li – qo'shni davlatlarda uning maqomini qayerda davlat miqyosida, yana qay erda – ma'lum hududlarda muayyan darajaga ko'tarish choralari ko'rilishiga erishishdir. O'z-o'zidan ma'lumki, buning uchun eng avvalo siyosiy iroda zarur, qolaversa bu keng miqyosdagi tadqiqotlar, muzokaralar, bahslar, munozaralar, kelishuvlar, yonbosishlar, ilmiy izlanishlar, ijtimoiy so'rovlardan iborat jiddiy ishlar amalga oshirilishini taqozo etadi. Lekin, bu mashaqqatli sa'y-harakat natijada Katta Turkiston miqyosida millatimizning madaniy jihatdan yaxlitligiga erishish mumkin.

Albatta, yurtimizda ham davlatning til siyosati borasida anchadan beri echimini kutayotgan masalalarni hal qilish vaqti kelganini tan olish zarur va bu bilan ijtimoiy barqarorlikka katta hissa qo'shilgan bo'lardi. Sirasini aytganda, O'zbekiston ko'pmillatli mamlakat bo'lishi bilan birga, asosan turkiy, tojikcha va rus tillarida so'zlashuvchi katta bir xalqning yagona va bo'linmas Vatanidir. Yurtimizda 130 dan ortiq millat vakillari mutlaqo teng huquq bilan hamjihatlik va xalqlar do'stligi sharoitida yashab kelayotgani butun dunyoga ma'lum.

Ayni paytda shunday bir o'ziga xos vaziyatni ham ko'rish mumkinki, yurtda ko'pchilik turli o'zbek shevalarida so'zlashi bilan birga, rosmana o'zbeklarning muayyan qismi tojikchani, yana bir qismi ruschani o'zlari uchun ona til sifatida ko'radilar. Ushbu hodisaning tarixiy sabablarini tahlil qilishga hojat yo'qligini tushungan holda, istiqboli haqida mulohaza yuritish joiz har qalay. Albatta, davlat tili nufuziga hech bir ta'sir etmagan holda va hududlardagi madaniy va etnografik landshaftni buzmaslik sharti bilan, mazkur tillarning jamiyatdagi informativ funksiyalarini yanada tartiblashtirishni o'ylab ko'rilsa bo'lardi... Ayni paytda nomahalliy tillar ekspansiyasiga mustahkam cheklov qo'yish dolzarblashib borayotganini ham alohida ta'kidlash zarur.

Jahondagi ilg'or davlatlar tajribasidan o'rnak olib, balki yurtimiz ta'lim muassasalari bosqichma-bosqich uchtili dasturlarga o'tishi, qaysidir fanlar o'zbekcha, qaysinisidir ruscha, yana qaysinisidir tojikcha o'tilishini joriy qilish vaqti kelgandir... Bag'rikenglik va taraqqiyparvarlik tamoyillarini ushbu shaklda

namoyon bo'lishi O'zbekiston obro'sini xalqaro miqyosda ancha oshirishi mumkin ko'rinadi. Aslida, hozir ham ko'p jihadan ahvol shunaqa, ikki-uch tillilik ko'pchilik hududlarda oddiy holat. Yuqoridagi taklif buni bir tizimga solish to'g'risida, xolos.

Yana, ayniqsa keyingi vaqtda shunday tendentsiya paydo bo'lganki, kelajagini jiddiy o'ylagan o'zbek oilalari bolalarini ruscha maktablarga berishyapti. Bu, bir tomondan, rus tilidagi maktablarda bilim berish darajasi bir oz yuqoriroq ekanligidan dalolat bersa, boshqa tomondan, o'zbek tilidagi maktablarda rus tilini o'qitish jiddiy oqsayotganini ko'rsatadi. Endi, faraz qiling, bunday maktablarni bitirib chiqqan o'zbeklar ikki tilli bo'ladi, shubha yo'q, lekin ona til qaysiligini belgilashda ikkilanadi, o'z madaniyatidan uzoqlashishi aniq. Fikrlashda yana davom etaylik, qandaydir o'n yildan keyin yuqorida aytilgan aralash maktablar bitiruvchilari uchta mahalliy tilda bimalol gaplashsa va yana qo'shimcha inglizchami, frantsuzchami, yaponchami, biror xorijiy tilni o'rgangan bo'lsa, qanday ulkan inson kapitaliga ega bo'lamiz! Bunday yoshlar, turkiytilli yurtlar u yoqda tursin, xoh rusiyzabon o'lkalar, xoh Eron, Afg'oniston, Tojikistonda begona bo'lmaydilar. Bir muhim nuqtani esda tutaylik – bu erda gap yurtimizdagi barcha millatlar haqida. Haqiqatan, bunday vaziyat yosh avlod vakillari, ya'ni shaxs ma'naviyati shakllanishida katta yutuqlardan bo'la oladi. Aytish joizki, dunyoning birqancha mamlakatlarida bunday tizimlar muvaffaqiyat bilan ishlab kelmoqda.

Shuningdek, rivojlangan o'lkalarning boshlang'ich va o'rta ta'lim tizimi xususiyatlaridan o'rnak olishga arziydigan yana bir narsa borki, u ham bo'lsa barcha maktablarning o'quv reja va dasturlari, ta'minoti, kadrlar salohiyati va boshqa jihatlardan mutlaqo tengligidir. Bu sharoitda yosh avlod ma'lum vaqtga qadar ijtimoiy tabaqalanish ta'sirini unchalik sezmay ulg'ayadi va bu esa shaxsning munosib kamol topishida asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Albatta, shaxs ma'naviyatining shakllanishida til va adabiyotning roli g'oyat muhim va keng qamrovli bo'lib, nutq madaniyati, muomala odobi, ommaviy axborot vositalarida so'zlash qoidalari, kino va teatrdagi o'zbek tili, o'zbek tili shevalari, madaniy turfaxillik ifodalari, muloqot normalari va ko'plab boshqa kategoriyalarni qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 20-oktabrdagi PF-6084-son Farmoni;

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son Farmoni;
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni;
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son qarori;
5. Н.В.Логинова, Реализация программы духовно-нравственного воспитания как основа формирования культуры и ценностных ориентаций школьников. Профильная школа. - 2011. - № 5. [1.60-63];
6. И.Е.Емельянова, Развитие духовно-творческого потенциала ребенка как фактор самореализации в социуме, М.-2015 [2.60-63];
7. С.С.Загребин, Культурологические аспекты развития профобразования. 2016. Т.12. №4. [3.9-11];
8. Дмитриева Е.Ю., Полуянова Л.А., Демцура С.С. Проблема духовно-нравственного воспитания в современных условиях // Современные концепции развития науки. Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2017. [4.87–89];
9. Sh.Sh.Olimov, Ma'naviy-axloqiy tarbiya asoslari. "Fan va texnologiya", 2015. [5.11].

NAQSHBANDIYA TARIQATI G'OYALARINING AMIRIY IJODIDAGI BADIY AKSI

Imomaliyeva Musharrafxon Ilhomjon qizi,
Qo'qon universiteti Ta'lim fakulteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi
Tel: 912002073

Annotatsiya

Ushbu maqolada Naqshbandiya tariqatining Qo'qon adabiy muhitining asoschisi Umarxon Amiriy ijodida tariqat g'oyalari tariqatning asosiy tamoyillari, uning inson ruhiyatiga ta'siri va axloqiy tarbiyada tutgan o'rni shoir ijodi orqali tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Naqshbandiya, tariqat, tasavvuf, pir, darvesh, murshid, murid, rashha, maslak, g'oya, e'tiqod, ta'sir.

Abstract